

A TUDOMÁNY ÉS TECHNIKA KUTATÓINAK CSÚCSTALÁLKOZÓJA BUDAPESTEN

A címet egy újságtudósítás alapján parafrázáltam, amely eredetileg így hangzott: „Társadalomkutatók csúcstalálkozója Budapesten” (*Magyar Hírlap*, 1994. augusztus 26.). Kétségtelen, főleg társadalomkutatók jöttek össze augusztus 27–31. között a Budapesti Műszaki Egyetemen, de a Tudományos és Technológiai Tanulmányok Európai Szövetsége (European Association for Study of Science and Technology, EASST) fővárosunkban tartott konferenciáján nagyon sok műszaki és természettudományos szakértő is megjelent. A tudomány és a technika interdiszciplináris, avagy multidiszciplináris tanulmányozására létrejött nemzetközi szövetség ugyanis szándékosan átlépni kívánja a tudományágak határait. A tudomány és technika komplex elemzését vállalta fel ez a kezdetben nyugat-európai dominanciájú szövetség, amely első ízben rendezte soros kongresszusát volt szocialista (közép-kelet-európai) országban. Minden bizonnyal ez a magyar kutatók, szakemberek eddigi munkásságának az elismerését is jelentette. A nemzetközi szervezőbizottság magyar tagjai — elnökletemmel — Tamás Pál és Hronszky Imre (alelnökök), Balázs Katalin és Vámos Éva (programtitkár) voltak.

43 országból 350 előadást jelentettek be, és a magyar résztvevőkkel együtt mintegy 400 fő látogatta a 42 szekcióban megszervezett üléseket és vitatta meg a rendkívül szerteágazó programot.

A téma aktualitását — gondolom — nem kell hosszan bizonyítani. Minden modernizálódni kívánó ország keresi a gazdasági növekedés, dinamikus változások emelőit, tényezőit. Ezeket — többek között — a tudományos–technikai felfedezések, találmányok, eljárások, új termékek stb. körében vélik megtalálni.

A plenáris megnyitó ülésen két bevezető előadás hangzott el. Arie Rip, a twentei (Hollandia) Műszaki Egyetem professzora az STS (Science–Technology–Society) vizsgálatok legújabb trendjeiről, valamint a konstruktív technikai hatáselemzésről tartotta meg bevezetőjét, amely mintegy átfogó keretet nyújtott a konferencia egészének munkájához. Michelberger Pál, a BME professzora, az MTA alelnöke pedig a magyar tudomány- és technikapolitika és felsőoktatás jelenlegi helyzetéről tájékoztatta a hallgatóságot.

A konferencián az alábbi szekciókban vitatták meg a tudományos–technikai fejlődés legaktuálisabb problémáit:

- A Tudomány–Technika–Társadalom oktatása különböző országokban
- A tudományos szövegek retorikai elemzése
- Társadalmi mozgalmak, tudománykritika és emancipatorikus alternatívák
- Európai tudomány-, technológiapolitika
- A tudományos akadémiák átalakulása
- Kommunikációs rendszerek a tudományban és a technikában
- Találmányi–szabadalmi rendszer, jogi szabályozás
- Szakértők és a jóléti állam

- Migráció a tudományban
- Tudományos mobilitás és agyelszívás
- A tudomány népszerűsítésének ismeretelméleti dimenziója
- Survey kutatás és a tudomány közfelfogása: Kelet–Nyugat összehasonlításban
- Kvantitatív módszerek, tudománymetria
- Természet: új társadalmi értelmezések
- A tudományos tudás termelése: történeti és jelenkori szempontok
- Tudományos szervezetek átalakulóban
- Az STS és a menedzsment-vizsgálatok konvergenciája.
- Az akadémia és az ipar kapcsolata
- Antropológiai kutatás a tudományban és technikában
- A humán- és társadalomtudományok vizsgálata
- Tudományfilozófia: konstruktivista és más megközelítések
- A tudomány- és technikatörténet eseményei
- Tudomány, politika és közvélemény: 1900–1938
- Tudományos és technikai szakértelem
- Orvosi technikák: innovációk és társadalmi feltételek
- A kockázat társadalmi értelmezései
- Tudomány és társadalom: a hermeneutika szemszögéből
- STS és technikai hatáselemzés: változó perspektívák
- Társadalmi és technikai hálózatok
- A közép- és kelet-európai tudományos rendszerek intézményi átalakulása: összehasonlító vizsgálatok
- Akadémiai elit és politikai kultúra a tudományban
- Nemek (gender) a tudományban és technikában
- A tudományos és műszaki múzeumok változó szerepe
- Ökológiai problémák és érzékelésük
- Etika a tudományban és a technikában
- A társadalmi–gazdasági rendszerek és a technika kölcsönhatásáról
- Tudomány és technika a posztkommunizmusban
- Az adaptációs stratégiák történeti mintái a periféria kutatási rendszereiben
- A technológiatranszfer mint társadalmi folyamat
- Egyetem, ipar és innováció: új megközelítések a kutatásirányításban

Természetesen nincs mód arra, hogy valamennyi témakörben áttekintsem az elhangzott előadásokat, vitákat és leszűrt tanulságokat. Mindössze néhány — az átlagosnál nagyobb intellektuális izgalmat kiváltó — ülésre hívom itt fel a figyelmet. (Az előadások összefoglalóit vaskos kötetben kiadtuk. *Abstract. EASST: European Association for the Study of Science and Technology. Conference on Science, Technology and Change: New Theories, Realities, Institutions.* Budapest, Hungary, August 28–31. 1994. p. 379. A program pedig — hasonló címmel — egy 60 oldalas füzetben jelent meg. Az oktató–kutató szervezetekben, könyvtárakban remélhetőleg ezek az anyagok elérhetők az érdeklődők számára.)

A *Richta-jelentés* 25. évi szekciót Aant Elzinga professzor, az EASST elnöke (Göteborg, Svédország) szervezte. A TTF marxista koncepcióját tartalmazó *Válasz-*

úton a *civilizáció* című könyvéről volt szó, amely annak idején magyarul is megjelent. (1968. Kossuth Kiadó) Érdekes volt Karel Müller (Prága) előadása, aki Richta professzor közvetlen munkatársa volt. Lech Zacher (Lengyelország) és jómagam is olyan emlékeinket mondtuk el, amelyek Richtával végzett közös munkáinkra vonatkoztak és amelyek más forrásokból nem pótolhatóak. *Ideas confronting with reality* című előadásomban — mint azoknak az évtizedeknek egyik aktív résztvevője — összefoglaltam azokat a tapasztalatokat, amelyeket a TTF ideológiája és a valóság összeütközése során szereztünk.

Rendkívül érdekes volt a Palló Gábor (BME) által szervezett *tudósmigráció* szekció, amelyet Paul Hoch (Nottingham, Anglia) barátunk emlékének szenteltünk. Hoch Pallóval együtt készítette elő ezt az összejevetelt, de tavaly — tragikus orvosi műhiba következtében — elhunyt. Az előadások többek között azt a meglepő tényt hozták felszínre, hogy az emigráció (pl. a két háború közötti Németország esetében) nem tette tönkre a német tudományt, mivel az eltávozottak helyére tehetséges fiatalok kerültek. Nem így történik ez viszont a mai Oroszországban, ahol az utánpótlás kérdése nincs megoldva. Mindenképpen újra kell tehát gondolnunk az agyelszívással kapcsolatos eddigi feltételezéseinket.

Kitűnően sikerültek a filozófiai jellegű ülések is. Fehér Márta (BME) szervezésében nagy érdeklődés mellett vitatták meg a konstruktivista és más megközelítések helyzetét. Érezhetően növekszik az ellenszenv a túlzott relativizálás ellen, és megerősödőben van az a szemléletmód, amelyet — talán — mérsékelt relativizmusnak nevezhetnénk.

Kirobbanó sikert hozott a Ropoly László és Kiss Olga kezdeményezte *hermeneutika* szekció, amely — főleg fiatal kutatók részvételével — e módszer segítségével megújítani kívánta a tudomány és technika klasszikus értelmezését. A konferencia alatt létre is hozták a Hermeneutics and Science Society-t.

Vári Anna (MTA TKKK) nagy érdeklődést kiváltó szekciót szervezett a *kockázat társadalmi interpretációjáról*.

Peter Weingart (Bielefeld) koordinálja azt az immár másfél éve elkezdődött nagy nemzetközi kutatást, amely a kelet-európai tudományos rendszerek átalakulását vizsgálja. A budapesti EASST-konferenciára egyébként is az volt talán a legjellemzőbb, hogy előtérbe állította a Kelet–Nyugat párbeszédet. Nagyon sok kelet-európai előadó volt jelen (az összlétszám mintegy harmada), és azok a témák és problémák domináltak, amelyek a volt szocialista világrendszer összeomlása utáni új, posztkommunista korszakra jellemzőek. A nevezett nemzetközi összehasonlító vizsgálat már félidőben is sok érdekes eredményt hozott. Nemzeti beszámolók hangzottak el, és a szenvedélyes viták sem hiányoztak. Egy belga kollega (kilépve a tudományos elemzés tárgykeretéből) — ahogy ő fogalmazott — igen „upset” lett a magyar beszámoló elhangzása után, mondván: a nyugati adófizetők pénzét ne fordítsák olyan kelet-európai K+F rendszerek megsegítésére, amelyek maguk nem óhajtanak korszerűsödni és hatékonyá válni.

A többi — itt most nem említett — szekció többségében is érdekes munka folyt, de csak néhány csomópont kiemelésére van e rövid beszámolóban lehetőség.

Az EASST-konferenciához szorosan kapcsolódott egy NATO Advanced Research Workshop is, amely „A katonai kutatások a hidegháború után” címen legfőképpen a konverzió és a technikatranszfer kérdéseit vitatta meg. Konverzió a katonai ipar békés célú felhasználását, átalakítását értik. A már augusztus 27-én elkezdődő rendezvényen társadalomkutatók, tudománypolitikusok, diplomaták és katonai szakértők tárgyalták meg a két világrendszer szembenállásából következően kiépített hatalmas katonai kutatási kapacitások további sorsát. Az előadások aláhúzták a konverziónak az utolsó években megszokottnál árnyaltabb kezelésének szükségességét. Legalább háromféle eltérő szituációval állunk szembe. Az elsőbe a szovjet utódállamok hadiiparát és katonai kutatását sorolhatjuk. A konverzió itt a gazdaság alapszerkezeteit érinti, ezért nem lehet egyszerűen leépíteni vagy a polgári szférába átalakítani. A másodikba a legfejlettebb és nagy, ipari hatalmakat csoportosíthatjuk, amelyek katonai kapacitásainak átalakítása elsősorban iparági, szektorális probléma és nem érinti az egész gazdaság működését. A harmadik csoportba a kisebb NATO-országok és a közép-európai országok tartoznak, ahol a konverzió elsősorban vállalatcsoportokra vonatkozik. (Hazánk is ide sorolható.) A műhelyvita ajánlásai arra vonatkoztak, hogy a konverzió önmagában nem kezelhető gazdasági problémaként, s eddigi kudarcai és nehézségei jelentős mértékben azzal függnek össze, hogy idáig nem sikerült összekapcsolni a korszerű biztonságpolitikai koncepciókat a hadiipar átalakításával. Amíg nem tudjuk, hogy a következő években az országok milyen szövetségi rendszerekbe tömörülnek, addig igazán nemzetközi munkamegosztásról sem beszélhetünk. A katonai technológia jövőbeli alakulása ugyanis ezektől a külpolitikai és gazdasági tényezőktől fog döntő mértékben függeni. Az ajánlások között szerepelnek olyan közös Kelet–Nyugat projektek, amelyek az eddigi sikeres konverziók tapasztalatait referenciarendszerekbe szerveznék össze és ezzel mintákat adnának a katonai kutatási szféra új feladatkörének kijelöléséhez. A konverzió negatív tapasztalatai kapcsán a tanácskozás felhívta a figyelmet arra, hogy polgári alkalmazások címén a felhalmozott K+F eredmények alacsony hatékonyságúak, a tapasztalatok és tudás rövid távú kiürülését jelentik. Ezt valamennyi partner érdekében el kellene kerülni. A NATO támogatásával a műhelyvita anyagát a hollandiai Kluwer könyvkiadó könyvben is meg kívánja jelentetni.

Az EASST-konferenciát a FEFA, a MTESZ, az MTA, a BME, az OMFB, a Magyar Beruházási és Fejlesztési Bank Ltd, valamint a „Két Bólyai”, a Prognózis 2000 és a Taverna az Expoért alapítványok támogatták. Az EASST egyik szekciójából kinövő konverziós workshopot pedig teljes egészében a NATO szponzorálta.

A szervezést lebonyolító szervezetek az alábbiak voltak: a BME Szociológia Tanszéke, Tudományelméleti–Technikatörténeti Osztálya, az MTA Társadalmi Konfliktusok Kutató Központja, az MTA Közgazdaságtudományi Intézete, az Országos Műszaki Múzeum. A szervezés technikai kivitelezését dr. Hencsey Gusztáv irányításával az MTA SZTAKI „Scope” Congress Bureau látta el — mindenki teljes meglepetésére.

Az EASST legközelebbi kongresszusára két év múlva a bielefeldi egyetemen kerül sor. Már el lehet kezdeni a felkészülést.